

NA OKRAJI PRÁCE NA »HISTORICKÉM SLOVNÍKU PRÁVNÍ TERMINOLOGIE V ČESKOSLOVENSKU«

Vladimír Růžička

Konec devatenáctého a začátek dvacátého století, kdy kapitalismus i u nás dospívá do svého nejvyššího stadia — imperialismu,¹ zastihuje rakouskou a s ní i českou buržoasii při pokusech nalézt i mimo vlastní monarchii nové oblasti, v nichž by se její imperialistické snahy mohly plně rozvinout a jež by mohla hospodářsky ovládnout a využít. Česká buržoasie za trvání Rakousko-Uherska sice dosud nevystupovala samostatně, přesto však byla účastna, třebaže v menší míře, na výbojně politice habsburské říše. Proto si ani nepřála rozpadu Rakousko-Uherska, které jí v mnohých směrech vyhovovalo,² zejména v tom, že i český kapitál společně s rakouským mohl pronikat do zaostalých zemí, zvláště na Balkán a do zemí jiho-východní a východní Evropy.³ Česká buržoasie obracela pozornost především na slovanské země, které jí skýtaly naději na úspěšnou expansi finančního kapitálu. Doufala, že se zde nesetká v takové míře s konku-

¹ V. I. Lenin, »Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu«, »Vybrané spisy«, sv. I., str. 750, 751, 770, Praha 1951.

² Srv. V. Vaněček, »České právníctví za kapitalismu«, str. 140, 141, Praha 1953 a V. Král »Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919«, str. 15, Praha 1954.

³ V této souvislosti sluší upozornit na to, že to byla již mladá, teprve se formující česká buržoasie, která ve čtyřicátých letech minulého století ústy Jana Erazima Wocela (ČČM, XXI/1847, str. 652—666, »Budoucnost české národnosti«) propagovala výboj českého průmyslu na východ. »Kdo jen poněkud poměry mezi průmyslem a obchodem poznal, přesvědčen jest, že nejpřednější potřeba jakéhokoli průmyslu jsou cesty odbytu čili prodeje; ... Průmysl český na západě odbytu jen velmi skromného nalézá ... Na východě ... se průmyslu českému hojný zdroj skvělé naděje proudí. Tam se nesmírná prostrannost otevírá českému obchodu ...« (str. 662). Srv. i M. Novák »Rakouská policie a politický vývoj v Čechách před r. 1848« (Sborník archivních prací III. č. 1—2, str. 132, Praha 1953).

rencí svých stálých soupeřů, zvláště buržoasie německé. Po vytvoření Československé republiky imperialistické tendence české buržoasie ještě zesílily. Snažila se také z rozkladu monarchie vytěžit co nejvíce ve svůj prospěch.

Splnění expansivních záměrů měly buržoasii usnadnit nejrůznější prostředky. Bylo to mezi jiným i pořádání t. zv. všeslovanských sjezdů (Praha 1908, Sofie 1910),⁴ zakládání institucí a podniků, sloužících — jak se tvrdilo — hospodářské spolupráci, pořádání »všeslovanských výstav«, zakládání časopisů informujících o hospodářských i politických poměrech ve slovanských státech,⁵ vše podle programu t. zv. »novoslovanství«.⁶

S tím bezprostředně souvisela i usilovná snaha buržoasie, datující se již od sklonku minulého století, kterou vynakládala na získávání informací a zpráv, zvláště ze států balkánských. Proto také projevovala velký zájem a pochopení pro vědeckou práci profesora Karla Kadlce, který se zabýval zvláště studiem dějin slovanského práva, oboru, který stál už dříve — z jiných zase důvodů — v popředí zájmu mladé české buržoasie.⁷ Kadlec svými četnými pracemi z tohoto oboru podával spolehlivé informace o historickém vývoji jednotlivých slovanských národů, o státním zřízení a politických poměrech slovanských zemí, a to jak ze starší, tak i z novější i nové doby, jakož i o jiných aktuálních otázkách, které buržoasii vysoce zajímaly.⁸

Z dlouhé řady Kadlcových prací sluší v této souvislosti upozorniti aspoň na některé z nich. Tak v r. 1903 vydal Kadlec spis »Agrární právo v Bosně a Hercegovině«.⁹ Roku 1909 vyšla jeho stať »O chorvatské ústa-

⁴ »To byla léta, kdy se vůdce české buržoasie K. Kramář pokusil zneužít přirozené touhy potlačených slovanských národů po svobodě a organizoval všeslovanské sjezdy v Praze 1908 i v Sofii 1910 na základě programu tak zvaného novoslovanství. Hlavní oporu tohoto »novoslovanství« viděl v přátelském svazku černožlutého Rakouska s carským Ruskem. Cílem byla expanse českého průmyslu do ostatních slovanských zemí. Pro obohacení českých kapitalistů.« (Jul. Dolanský, »Zdeněk Nejedlý a Slovanstvo«; Zdeněku Nejedlému Československá akademie věd; Sborník prací k sedmdesátým pátým narozeninám, str. 127, Praha 1953.)

⁵ Byl to na př. »Slovanský přehled« vycházející od r. 1899, který přinášel ve stále rubrice »Rozhledy a zprávy« nejrozmantější informace o Slovanech severozápadních, východních i jižních. Otázkám slovanským věnovaly mnoho místa i časopisy jiné, na př. »Osvěta«, »Sborník věd právních a státních« a j.

⁶ Pravý účel tohoto »novoslovanství« nejlépe osvětlil Zdeněk Nejedlý. Srv. zvláště řadu článků v »České stráži«, zvláště r. III, č. 1 z 3. ledna 1920 a č. 2 z 10. ledna 1920.

⁷ Mil. Doležal, »Práce prof. Karla Kadlce o dějinách státu a práva v Rusku«, (»Právník« 91/1952, str. 500).

⁸ Pro zhodnocení Kadlcova díla srv. příspěvky vyšlé z diskuse, uspořádané v r. 1952 katedrami theorie a dějin státu a práva pražské a bratislavské právnické fakulty: Václav Vaněček, »Z diskuse o významu díla profesora Karla Kadlce« (»Právník«, 91/1952, str. 427—428), Michal Lakatoš, »Příspěvek k hodnocení metody kapitalistické vědy« (tamtéž, str. 428—437), Miloslav Doležal, »Práce prof. Karla Kadlce o dějinách státu a práva v Rusku« (tamtéž, str. 500—506) a Martin Vietor, Kritické poznámky k článku prof. Dr. Karla Kadlce »O staré ústave uhorskej (do r. 1848)«, (»Právnícké štúdie« 1/1953, str. 107—128, Bratislava 1953).

⁹ Práce vyšla v »Knihovně Sborníku věd právních a státních«; A. Řada právovědecká, čís. III., Praha 1903.

vě.¹⁰ Z roku příštího pochází jeho práce »Ústavní zákony pro Bosnu a Hercegovinu«.¹¹ S ústavními dějinami Polska seznamuje veřejnost ve studii »Ústavní dějiny Polska podle nových bádání«.¹² Kadlec podával zprávy i o statutech obcí chorvatských¹³ a dalmatských.¹⁴ O novějších dějinách Jugoslavia informuje v knize »Jugoslavia. O bojích jižních Slovanů za státní samostatnost« (Praha 1919). Kadlec si však všiml i právních dějin uherských¹⁵ a rumunských¹⁶ a psal i o právu černo-horském.¹⁷

Kromě těchto prací týkajících se státu a práva jednotlivých slovanských i neslovanských národů máme z pera Kadlcova i celou řadu dalších prací, větších i drobnějších, v nichž pojednal souhrnně o právních dějinách slovanských a v nichž uveřejňoval i výsledky svého srovnávacího studia.¹⁸

Byly to ekonomické a třídní příčiny, které přiměly buržoasii k rozšiřování a pěstování vzájemných kulturních styků, a to především se Slovany jižními. Buržoasie projevovala zájem i o historické a linguistické studium slovanské odborné terminologie z nejrůznějších oborů. Potvrzují to i usnesení »všeslovanského sjezdu« pořádaného v červnu 1910 v Sofii a zvláště zde vypracovaný pracovní program pro příští desetiletí. V tomto programu nalézáme totiž mezi jiným i návrhy na vydávání všeslovanského slovníku, všeslovanské encyklopedie a slovanské vědecké historické terminologie.¹⁹

¹⁰ »Osvěta«, XXXIX/1909, díl I., str. 22—31 a 106—116.

¹¹ Tamtéž, XL/1910, str. 273—280, 358—369 a 433—445.

¹² a) ČČM, LXXXII/1908, str. 40—66, 241—250 a 436—454. b) Tamtéž, LXXXIII/1909, str. 26—56.

¹³ »Moščenický statut«. Příspěvek k seznání právních řádů chorvatské obce v Istrii ve stol. XV.—XVIII. (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. XI, tř. I, č. 53, Praha 1914).

¹⁴ »Bračský statut«. Statutum et reformationes insulae Brachiae (Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, sv. XI., vyd. záhřebská Akademie 1926).

¹⁵ Je to zvláště: a) »Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené« (Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, roč. X, tř. I, č. 3., Praha 1902).

b) »Uherské ústavní dějiny« (I s moderní uherskou ústavou), (Ottův slovník naučný, sv. XXVI/1907, str. 34—91, Praha) a četné další práce uveřejňované v různých časopisech a sbornících (Česká politika, Pokroková revue, Osvěta).

¹⁶ Zejména: »Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských« (nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1916).

¹⁷ »Nové vydání černo-horského zákoníka« (Osvěta, XXVIII/1898, str. 1011—1017).

¹⁸ Na příklad 5 článků K. Kadlce informujících o počátku právního vývoje slovanského do 10. století (O politycznym ustroju Słowian, zwłaszcza zachodnich przed X. wiekiem. — O zawiązkach państw u ludów zachodnio-słowiańskich przed X. wiekiem. — O prawie prywatnem zachodnich Słowian przed X. w. — O prawie karnem u zachodnich Słowian przed X. w. — O sądownictwie i przewodzie sądowym u Słowian do X. w.), zaměřených především na Slovany západní a uveřejněných v krakovské encyklopedii (»Encyklopedja Polska«, sv. IV/2, Krakov 1912 »Początki kultury słowiańskiej«). Stati tyto vyšly i v srbském překladu F. Taranovského »Prvobitno slovensko pravo pre X. veka« (Beograd 1924). Srv. další četné studie Kadlcovy, zvláště ve »Sborníku věd právních a státních«.

¹⁹ Podle usnesení sofijského »všeslovanského sjezdu« mělo být na příklad založeno všeslovanské kulturní sdružení, mělo být zřízeno velké slovanské vydavatelství, měly být vydávány všeslovanský slovník, všeslovanská encyklopedie, slovanská vědecká historická

I zde, ovšem především na speciálním úseku historie práva, prokazoval Kadlec buržoasii platné služby. Jako výtečný znalec slovanských jazyků zamýšlel totiž sestaviti všeslovanský naučný slovník (glosář) právní terminologie.

Kadlce zvláště zaujal vedle širšího oboru dějin slovanského práva, oboru, který tehdy byl vlastně teprve začínající disciplinou, směr srovnávací slovanské právovědy. V glosáři, jenž měl býti životním dílem Kadlcovým a kde jeho srovnávací úsilí mohlo býti co nejdokonaleji uplatněno, pomýšlel Kadlec zachytiti a vysvětliti, a to eventuálně i v kratších pojednáních, termíny nejen ryze právnícké, ale i termíny a výrazy takové, které mají jen nepřímý vztah k právu, ale vyskytují se v právních pramenech. Kadlcův glosář měl tedy býti vypracován podobně jako slovník Mažuraničův,²⁰ měl však obsahovat termíny ze všech slovanských práv.

Kadlec i při zpracování slovanského glosáře se snažil naléztí a zdůrazniti prvky společné všem slovanským právům. Avšak na rozdíl od romantických představ četných, zvláště polských badatelů 19. století (Czacki, Majewski, Rakowiecki, Lelewel, Maciejowski a j.), šířených jimi o původu a existenci »samobytného a originálního« slovanského práva, vysvětlil Kadlec ve studii »O úkolu právního dějepisu slovanského«,²¹ že tu nešlo o nějaké obecně slovanské právo. »Snahou naší bude vyzkoumati, zdali Slované naši předkové, a to Slované východní i západní, vyvinuli svou samostatnou právní kulturu, zdali existuje jisté obecně slovanské právo, které by se lišilo nejen od práva římského, nýbrž i od práva germánského. Mínilo tu arci jen základní právní zásady, které by všem Slovanům byly společny. Neboť faktického, obecně slovanského práva nikdy nebylo a nemohlo býti již z té příčiny, že Slované společně v jeden stát nikdy nebyli sloučeni. Právnímu dějepisci slovanskému běží tedy o to, aby vyzkoumal zdali práva všech slovanských národů, pokud máme nějaké právní památky, prýští ze společných zásad, které by se byly někdy ve společných slovanských sídlech vyvinuly, či zdali právo každého jednotlivého slovanského národa jest tak samostatné a od ostatních slovanských práv odrůzněné, že principů jeho nelze redukovati na jisté všem Slovanům společné právní základy.«²²

Kadlec pravděpodobně již tušil to, co je dnes nám jasné ve skutečném vědeckém chápání vzniku státu a práva, že totiž Slované nejméně do 8.—9. století našeho letopočtu zachovávali ve svém společenském životě určité

terminologie, měly býti organisovány slovanské trhy, přijata dále usnesení o slovanské bance, slovanské umělecko-průmyslové výstavě a slovanském tiskovém zpravodajství (»Karel Kramář a Slovanstvo«, str. 60, Praha 1937).

²⁰ Vladimír Mažuranič, »Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik«, Záhřeb 1908 až 1913.

²¹ »Osvěta«, XXVI/1896, str. 575—589.

²² Tamtéž, str. 577.

zásady prvotně pospolných řádů, zásady, z nichž později při vytváření států vznikalo i jejich právo.

Jen pro srovnání sluší v této souvislosti uvést, že Hermenegild Jireček²³ si nedovedl představit, že by společnost, byť sebeprimitivnější mohla existovat bez práva. Ve svých pracích ze slovanské a české právní minulosti zastával totiž thesi, že Slované v době, kdy žili ještě ve společných sídlech, spravovali se také společným právem, jehož původní ráz se prý zachoval nejvěrněji zvláště u Slovanů jižních.²⁴ Toto společné slovanské právo tvořilo podle Jirečka samostatnou část onoho starověkého práva, jímž se řídili »i Helléni, Římané a Germáni v prostější starší době svého života. Práva jednotlivých národů slovanských pokládá lze za právo jedno společné slovanské«. Jednota tato však mizela, jakmile se jednotlivé části národa slovanského »ustavily v obec státně samostatnou a jaly se kráčet cestou vlastního historického vývinu, ač i tu není všechna podoba práva setřena a zrušena«.²⁵

Kadlec, když psal o knize »Slovanské právo v Čechách a na Moravě«, v níž se Jireček snažil snést doklady onoho společného slovanského práva a v níž kladl velký důraz i na shodu právní terminologie všech Slovanů,²⁶ vytýkal Jirečkovi jakýsi »nádech idealisace«.²⁷ A měl pravdu. Bylo tomu tak už proto, že Jireček ve víře v pravost »Rukopisů« se jich na dotvrzení některých svých vývodů dovolává jako pramenů naprosto nepochybných.

Pouhá shoda v právní terminologii všech Slovanů nemůže nás však přesvědčit o skutečné existenci nějakého společného slovanského práva. Tak zdůraznil již V. Vaněček, že »cesty jazyka, řeči, mluvy jako výrazového prostředku práva kryjí se jen částečně s vývojovými cestami práva samého a shoda terminologická může mnohdy skrývat hluboké rozdíly ve věci samé«.²⁸

Ze sovětských historiků byl to zvláště B. D. Grekov,²⁹ který vyvrátil idealistické slavjanofilské teorie rozšířené v buržoasní historiografii a hlásající zvláštní svéráznost dějinného vývoje Slovanstva. Porovnav právní instituce, vyskytující se ve starých slovanských právních památkách

²³ Názory slovanských právních historiků (Balzer, Maciejowski, Kadlec, Zigel, Taranovskij, Čáda, Kutrzeba) na slovanské právní dějiny shrnul Rud. Rauscher v práci »Několik úvah o programu a cílech slovanských právních dějin« (Sborník právnické fakulty university Komenského v Bratislavě, č. 9, str. 3—12, Bratislava 1934); srv i Fr. Čáda »Právní dějiny české, československé, slovanské, středoevropské« (Sborník prací z dějin práva československého; Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě v Praze, č. 15, str. 10—11, Praha 1930).

²⁴ »Právník«, VI/1867, str. 277.

²⁵ H. Jireček, »Slovanské právo v Čechách a na Moravě«, díl I. Doba nejstarší: od prvních zpráv do konce X. století; str. 142—143, Praha 1863.

²⁶ Tamtéž, str. 143.

²⁷ »Almanach České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění«, roč. XXI, str. 108, Praha 1911.

²⁸ V. Vaněček, »Počátky práva a státu v Československu«, str. 118, Praha 1946.

²⁹ B. D. Grekov, »Russkaja Pravda i jeje slavjanskoje okruženije«, (»Slavjane« 1952, č. 4, str. 29, 32—33).

(Ruská Pravda, Księga Elbląska,³⁰ Poljický statut, Vinodolský statut), konstatuje Grekov jen, že četné z nich byly všem Slovanům společné, jak to mnohdy ukazuje i příbuznost, ba společenství termínů (na př. občina, krevní msta, vražda, pravda, svada, čeljad', rota, družina a j.)

Kadlec, který se na počátku 20. století na tyto otázky počal dívat způsobem reálnějším než kdysi H. Jireček, shromažďoval podle toho pro svůj glosář slovanské prvky nejen z právních památek slovanských, ale i z pramenů národů sousedících se Slovany, zejména Maďarů a Rumunů, neboť právě zde, jak dobře poznal,³¹ se stýkaly proudy východo-západo i jiho-slovanské. Jen stykem se Slovany lze vysvětlit, že v právních památkách rumunských a uherských nalézají se množství slovanských prvků, které tyto národy ve všech vývojových obdobích recipovaly.³²

S prací na glosáři započal Kadlec na rozhraní minulého a našeho století, tedy ještě před uveřejněním díla Hermenegilda Jirečka »Prove«.³³ Poznal velmi dobře, že toto Jirečkovovo dílo bylo jen pokusem o srovnávací slovanský slovník právní terminologie, pokusem, vykazujícím značné mezery a řadu závad. Proto program svého glosáře především rozšířil. Podrobný program slovanského glosáře nastínil Kadlec v článku »O potřebě historických glosářů slovanských« uveřejněném v pamětní knize, vydané k počtě polského badatele, profesora Oswalda Balzera.³⁴

Všimněme si zde alespoň základních myšlenek Kadlcových a srovnáme je s názory O. Balzera, jak jsou uvedeny v Balzerově referátě z I. sjezdu polských právníků a ekonomů v Krakově v r. 1887.³⁵ Referát Balzerův se týkal sice jen připravovaného slovníku výrazů polského práva, avšak je jasné, že zásady, které Balzer vytyčil pro zpracování terminologických slovníků jednotlivých slovanských národů, byly určeny i pro glosáře, které měly obsahovati právní terminologii všech Slovanů.

Kadlec i Balzer souhlasně doporučují čerpat potřebný materiál z pramenů právních i neprávních. Za právní pramen však Kadlec pokládal i vědecká díla právnícká, v nichž rovněž možno nalézt terminologický materiál.³⁶

Podle obou badatelů je důležité, aby byl pokud možno připojen ke kaž-

³⁰ Kniha obyčejového práva polského, sepsaná německy ve XIII. století.

³¹ R. Rauscher, »Karel Kadlec« (posmrtná vzpomínka). Zvláštní otisk z časopisu Učené společnosti Šafaříkovy »Bratislavy« (roč. 1, č. 4—5, str. 5, Bratislava 1928).

³² Srv. na př. Kadlecovu práci »O počátku kulturních vlivů slovanských na Maďary« (»Osvěta«, XXXVIII/1908, str. 973—987), v níž mimo jiné dovozuje, že to byli hlavně Slované ruští, kteří měli vliv na Maďary. Podobně i v díle »Verböcziyovo Tripartitum...« ukazuje Kadlec, jak silný byl slovanský vliv — zde zvláště český — na t. zv. soukromé uherské právo.

³³ H. Jireček, »Prove, historický slovar slovanského práva«, Praha—Brno 1904.

³⁴ »Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera«, tom. II, str. 1—11, Lwów 1925.

³⁵ »W sprawie słownika wyrazów prawa polskiego« (Gazeta sądowa warszawska, 1887). Referát otištěn též v »Studyach nad prawem polskim« (1—15), Poznań 1889.

³⁶ »Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera«, tom II, str. 6.

dému výrazu i výklad etymologický.³⁷ Mínění obou badatelů se shoduje i v požadavku, aby kromě prostých výrazů byly uváděny zvláště i charakteristické obraty, v nichž se dotyčné výrazy objevují. Měla tedy býti věnována zvláštní pozornost frazeologii. I v jiných bodech se plány Kadlcovy a Balzerovy kryjí. Tak zejména v tom, aby byl uváděn nejstarší i poslední výskyt termínu. Má-li termín více významů, je nutno všechny tyto významy přísně odrůzniti, poukazovati dále i na jiné výrazy téhož smyslu atd.

Na rozdíl od Balzera pokládal však Kadlec za praktické, aby slovan-
ské glosáře se neomezovaly na terminologii přísně právní. Praví doslovně:³⁸
»Domnívám se, že jest... účelnější, budou-li slovníky starých termínů
přihlížeti ke všem odborným výrazům objevujícím se ve starých prame-
nech historických, pokud výrazy ty nejsou obecně srozumitelné. V textech
starých listin, zákonů, právních knih a vůbec právních pramenů nalézá
se tolik termínů neprávnických, dnes už beze zvláštního výkladu právní-
mu historikovi nesrozumitelných, že nestačí hledati poučení jen v glosáři
ryze právním, nýbrž je nezbytno sháněti se i po všeobecných slovnících
starého jazyka, které nechávají čtenáře často na holičkách.« V dalším
praví, že jest často pochybné, co je vlastně termínem ryze právním. »Za-
jisté nejen to, jak se vyjadřuje v jistém jazyce právní pojem,... nýbrž
i všechno to, co s právem úzce souvisí.«³⁹ Měl za to, že by ani v ryze
právním glosáři neměly chybět výrazy, jimiž se označují různé daně,
dávky naturální a peněžní, míry a váhy, jakož i jména různého zboží a
látek. Měla by tu být — jak Kadlec doporučoval — zachycena i termino-
logie brtnická, celně právní a j. Jde tu sice často, jak praví,⁴⁰ »o termíny
neprávnické, ale dnes už i právnímu historikovi bez zvláštního výkladu
nesrozumitelné, ačkoliv právník při čtení starých spisů jim musí rozumět«.

Historický výklad hesla měl býti podle Kadlce uváděn nikoliv v jazyce
latinském, jak doporučoval Balzer, nýbrž vždy v jazyce příslušného ná-
roda.⁴¹ Rozdílně od Balzera byl Kadlec dále pro to, aby historické glosáře
u Slovanů katolických, u nichž nejstarší historické památky jsou psány
latinsky a u nichž tedy jazyk domácí proniká do literatury teprve později,
obsahovaly na prvním místě stejně termíny latinské jako domácí.⁴² Tuto
myšlenku ostatně provedl již ve svém díle V. Mažuranić. Konečně trval
Kadlec odchylně od Balzera na tom, aby u každého termínu se uváděly
i citáty z pramenů, a to v počtu co největším.⁴³

Tyto názory uplatňoval pak Kadlec v praxi při zpracovávání glosáře
slovanského práva, k němuž shromáždil bohatý materiál zprvu sám a

³⁷ »Księgą pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera«, tom II, str. 8.

³⁸ Tamtéž, str. 4.

³⁹ Tamtéž, str. 4.

⁴⁰ Tamtéž, str. 5.

⁴¹ Tamtéž, str. 8.

⁴² Tamtéž, str. 6.

⁴³ Tamtéž, str. 9.

později se třemi spolupracovníky, z nichž jeden pracoval na excerpci a výkladu hesel ruských, druhý polských a třetí jihoslovanských. Jednotlivými nalezenými termíny doplňoval Kadlec Jirečkův slovník »Prove«.

Excerpce se prováděla i z pramenů latinských a německých, vztahujících se k dějinám slovanských práv. Termíny měly pak býti k sobě řazeny podle zvláštní abecedy, kterou Kadlec k tomu účelu sám upravil, a to tak, aby vynikl jejich společný základ, příbuznost nebo eventuálně jejich rozdíl.

Po třicet let sbíral Kadlec materiál k dílu, které mělo býti vyvrcholením jeho vědecké činnosti. Předčasné jeho úmrtí (r. 1928) však znamenalo konec nadějí na brzké vydání glosáře. K uskutečnění díla nedošlo ani po jeho smrti, a to ani v menším rozsahu.

Z korespondence zachované o Kadlcově glosáři vysvítá, že Kadlec měl již k tisku připravenou část slovníku obsahující výrazy počínající písmeny A, B a částečně C.⁴⁴ Totéž konstatuje i Jan Kapras⁴⁵ a Rudolf Rauscher.⁴⁶

Po smrti Kadlcově (4. XII. 1928) byla zřízena v České akademii věd a umění, jejímž generálním tajemníkem Kadlec byl, zvláštní »Komise pro vydání Kadlcova glosáře slovanských právních starožitností«, která měla býti řídicím orgánem příslušných prací. Komise vypracovala pro excerpce i pro úpravu díla k tisku směrnice schválené Českou akademií věd a umění, a to poněkud odchýlně od původních plánů Kadlcových.⁴⁷ Dle těchto pozměněných směrnic měl slovník obsahovat z neprávních termínů jen takové, které souvisí s některým právním poměrem; neměl již býti vyznačován první a poslední výskyt hesla; neměl dále býti brán zvláštní zřetel na frazeologii, nýbrž měly býti jen vybírány nejvhodnější citáty s charakteristickými obraty; konečně historický výklad hesla, pokud by se ukázal nezbytným, měl býti podáván jen nejstručněji v jazyku českém. Dle těchto směrnic celé dílo mělo vyjít tiskem jako dvousloupcový terminologický slovník na způsob glosáře Bartalova.⁴⁸

V následujících letech uveřejňovala zmíněná komise jen zprávy o postupu prací.⁴⁹ Tím však byla činnost komise prakticky již vyčerpána.

⁴⁴ Zpráva Th. Saturníka z 23. III. 1929 »O materiálu zesnulého prof. Dr. K. Kadlce ke slovníku slovanských právních starožitností«, adresovaná České akademii věd a umění. (Rukopis.)

⁴⁵ »Sborník věd právních a státních«, XXVIII/1928, str. 318, Praha 1928.

⁴⁶ R. Rauscher, »Karel Kadlec« (posmrtná vzpomínka). Zvláštní otisk z časopisu Učené společnosti Šafaříkovy »Bratislavy«, roč. 1, č. 4—5, str. 7, Bratislava 1928.

⁴⁷ »Ročenka Slovanského ústavu«, sv. V—VII/1932—1934, str. 409—410, Praha 1935.

⁴⁸ Antal Bartal, »Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae«, Budapest 1901.

⁴⁹ a) »Věstník České akademie věd a umění«, XLV/1936, str. 20; Praha 1936;

tamtéž, XLVII/1938, str. 12; Praha 1938;

tamtéž, XLVIII/1939, str. 74; Praha 1939;

tamtéž, XLIX/1940, str. 30; Praha 1940;

tamtéž, L/1941, str. 15; Praha 1941;

tamtéž, LI/1942, str. 61; Praha 1943;

tamtéž, LII/1943, str. 71; Praha 1944;

tamtéž, LIII/1944, str. 51; Praha 1945;

tamtéž, LVII/1948, str. 85; Praha 1949;

Možno proto o tehdejší vedení říci, že bylo skutečně jen vedením formálním, neboť za celou dobu svého trvání se nedostalo z počátečních rozpaků, jak naložit s dosavadním materiálem glosáře.

Průběhem doby, zvláště po Kadlcově smrti, někteří původní spolupracovníci práce na glosáři zanechali. Střediskem prací se dočasně stal t. zv. slovanský seminář právnické fakulty Karlovy university, kde byla k dispozici rozsáhlá knihovna s materiálem potřebným k excerpce. Zde se pracovalo až do zavření vysokých škol okupanty v listopadu 1939. Na sklonku třicátých let byli k práci na glosáři přijati tři absolventi právnické fakulty, marně hledající zaměstnání.⁵⁰ Byla jim však tehdejší vedením svěřena jen excerpce, nikoli další zpracování, a to jen českých právních pramenů.

Po zavření vysokých škol fašisty v r. 1939 byly práce na glosáři přeloženy do Slovanského ústavu, který v roce 1940 přijal pro excerpční práce větší počet bývalých studentů.⁵¹ Protože šlo o příslušníky různých fakult — ne pouze právnické a filosofické — neměli a nemohli mítí potřebnou odbornou kvalifikaci, což se bohužel projevilo na výsledcích excerpce. Jak bylo později zjištěno, byly tehdy excerpovány i takové termíny, které do glosáře naprosto nepatřily a na druhé straně četné termíny ryze právnické byly opominuty.

I tito pracovníci pracovali jen na excerpce, a to z pramenů českého práva. V oddělení českého práva přibýlo tím do r. 1945 značné množství excerpt, takže celkový jejich počet dosáhl výše ca 90.000 (včetně onoho balastu). V ostatních odděleních Kadlcova glosáře, t. j. ruském, polském a jihoslovanském, rozmnožil se od smrti Kadlcovy excerpční materiál jen nepatrně, takže je tu v podstatě jen to, co bylo vypsáno za života Kadlcova. Je to z každého oddělení asi 15.000 excerpt.

R. 1945 byly na čas práce na glosáři prakticky zastaveny, a to pro nedostatek vhodných pracovníků. Byl jen doplňován materiál z některých pramenů českého práva, dosud nedostatečně vyexcerpovaných. Teprve

b) »Ročenka Slovanského ústavu«, sv. V—VII, str. 408; Praha 1935;

tamtéž, sv. VIII, str. 175; Praha 1936;

tamtéž, sv. IX, str. 190; Praha 1937;

tamtéž, sv. X, str. 249; Praha 1938;

tamtéž, sv. XI, str. 161; Praha 1939;

tamtéž, sv. XII, str. 37; Praha 1947.

⁵⁰ Tito absolventi byli vypláceni ministerstvem školství a národní osvěty formou t. zv. pracovního stipendia z »Akce pro podporu nezaměstnané intelligence«, zřízené buržoasní vládou v r. 1934 (viz článek: Růžička—Houser, Nezaměstnanost intelligence v předmnichovské republice; »Právněhistorické studie« I/1955, str. 57—82).

⁵¹ Typický pro tehdejší dobu byl i způsob, jímž se Slovanský ústav snažil opatřit prostředky pro výplatu těchto studentů. Jelikož výše subvence od ministerstva školství a národní osvěty na statutární úkoly ústavu rok od roku klesala, obrátilo se vedení ústavu na velké peněžní podniky s prosbou o poskytnutí peněžité částky na výplatu těchto studentů. Snaha vedení ústavu, jak bylo možno předpokládat, byla ovšem marná. (Ze spisového materiálu Slovanského ústavu.)

právněhistorická komise ustavená v r. 1950 při Slovanském ústavě, která již tehdy pracovala pod předsednictvím dnešního vedoucího Kabinetu dějin státu a práva v ČSR, začala se zabývatí otázkou, co s materiálem Kadlcova glosáře. Komisi bylo zřejmé, že nejprve je nutno provést revisi všeho dosud vyexcerpovaného materiálu. Přikročeno proto ihned k revisi excerpt jednoho ze základních děl právnických, t. j. díla Všehrdova. Přitom bylo zjištěno, že v materiálu z tohoto tak důležitého právního pramene je opominuto téměř 40 % ryze právnických hesel.

Při ustavení Československé akademie věd byla právněhistorická komise Slovanského ústavu včleněna do Kabinetu dějin státu a práva v ČSR. Také veškerý dosud nashromážděný materiál byl sem odevzdán. Tím nastalo pro realizaci plánů kdysi Kadlcových nové období. Záměr Kadlcův sestavit všeslovanský slovník nebyl sice zcela opuštěn, ale bylo rozhodnuto prováděti práce po etapách. První takovou etapou jeví se v dnešní situaci *»Historický slovník právní terminologie v Československu«* (v dalším »HiSP«).⁵² Mezi dlouhodobými úkoly uloženými pracovním plánem Kabinetu dějin státu a práva v ČSR patří i úkol poříditi takovýto slovník.

Jaký je poměr tohoto úkolu k práci vykonané dosud podle záměrů Kadlcových? Ukázalo se, že pro práci na »HiSPu« mohou dosavadní excerpta z českého oddělení t. zv. Kadlcova glosáře sloužit jen jako materiál pomocný. Při nevyhnutelné reexcerpci pramenů již »zpracovaných« jsou tato excerpta, pokud nejsou vyřazena, podrobována přísné revisi a doplňována podle směrnic platných pro »HiSP«. Excerpt nebohemistických je možno zatím využít jen jako materiálu srovnávacího, eventuálně jako pomůcky pro určování cizojazyčných ekvivalentů k českým právním institucím.

Společnosti v období budování socialismu záleží na poznání všech zákonitostí vývoje společnosti, tedy i na poznání zákonitostí ve vývoji práva. K tomu ovšem je třeba znát dokonale i historickou právní terminologii. Proto i práce na »HiSPu« dostala v duchu dialektického a historického materialismu novou ideovou náplň. Podle ní všechny právní instituce a tudíž i termíny, jež je označují, musí být vykládány v souvislosti s tím, že jsou odrazem ekonomiky společnosti a výsledkem třídního boje. Proto jest položen důraz na to, aby vedle osvětlení třídní povahy všech právních institucí se bral v přiměřeném rozsahu zřetel k historické semasiologii i k tomu, v jaké míře třídy svými specifickými slovy a výrazy působily na jazyk a jak někdy různě chápaly tatáž slova a výrazy. Přitom však musí býti náležitě zdůrazněno, že jazyk byl vytvořen celou společností a nikoliv jen jednou její třídou a že při vzniku nové společnosti a nového státu se vždy zachoval jeho základní slovní fond.

⁵² O účelu »HiSPu«, jeho ideových hlediscích, pracovním postupu, spolupráci excerptorů, technice a vzorech excerptce viz podrobněji v »Příloze« (A, B).

»HiSP« je určen nejen čtenáři odbornému, nýbrž i laikovi. Má usnadnit jednak porozumění historickým a zejména právněhistorickým textům z území Československa, při čemž se nepřihlíží k tomu, zda jde o termíny české, slovenské, německé nebo maďarské, jednak má být podkladem pro vytváření nové československé socialistické právní terminologie. Nemá však být slovníkem naučným, nýbrž pouze terminologickým, v němž jednotlivá hesla budou vysvětlena jen ve formě nejstručnější.

Kolektiv, jenž pracuje na »HiSPu«, uplatní ve své práci přirozeně i konkrétní směrnice a výsledky z I. celostátní konference československých lexikografů, konané v r. 1952 v Bratislavě.⁵³

Jen málo podnětů pro zpracování »HiSPu« dává »Právnícký terminologický slovník« (Bratislava 1952),⁵⁴ který měl zachytit tehdejší stav slovenské právní terminologie. Tento slovník obsahuje sice i terminologii socialistickou, avšak příslušná hesla (i mnohá jiná) jsou v něm uvedena bez jakéhokoliv výkladu. Ve slovníku jsou však četná, jasně neprávnícká slova⁵⁵ s odůvodněním,⁵⁶ že se často vyskytují v právníkové praxi. Aby slovník splnil svůj účel, bylo by jej třeba doplnit nebo přepracovat na slovník významový.⁵⁷

Mnohem podnětnější v tomto směru jest obšírný článek Štefana L u b y h o »Slovenská právna terminológia — vývin, stav, výhľady«.⁵⁸ Z článku nás zajímají zejména stati o zásobě cizích slov (latinských, českých, maďarských, německých, ruských, francouzských a j.) a o jejich asimilaci ve slovenské právní terminologii, o nesprávném používání bohemismů ve slovenské právní terminologii a o možnostech dalšího doplňování slovenské právní terminologie českými termíny za podmínky zachování základního charakteru a struktury slovenského jazyka.

Vzhledem ke Slovensku bude pro naši práci v mnohých směrech užitečným i »Slovník k Žilinské knize«,⁵⁹ obsahující cenný materiál pro poznání vývoje středověkého městského práva. Ve slovníku jsou doklady

⁵³ Zvláštní význam pro »HiSP« mají tu zejména referáty: M. R o u d n é h o — K. S o c h o r a »Terminologický slovník« (Lexikografický sborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. júna 1952 v Bratislave; Bratislava 1953, str. 145—155), J. a n a H o r e c k é h o »Poznámky k jednojazyčným terminologickým slovníkom« (tamtéž, str. 157—162) a F. H a v l o v é »Rozsah slovníku, excerpce, její prameny a citace« (tamtéž, str. 185—197).

⁵⁴ »Právnícký terminologický slovník«; Komissia pre právnu terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAVU; Bratislava 1952.

⁵⁵ »Jsou tu na příklad i slova: bábkové divadlo, batoh, jalovica, jankovitost, kach (dýchavičnost — choroba jednokopytníků), mrchovisko, námesačník, spánok, šaty, uhlie, vzduch, žumpa a j.«

⁵⁶ »Právnícký terminologický slovník«, Úvod, str. 6.

⁵⁷ Totéž konstatuje i Št. L u b y; srv. »Právnícké štúdie«, 1953/IV, str. 191; Bratislava 1954.

⁵⁸ »Právnícké štúdie«, 1953/IV, str. 165—224, Bratislava 1954.

⁵⁹ František R y š á n e k, »Slovník k Žilinské knize«, Bratislava 1954.

na všechna slova vyskytující se v »Knize Žilinské«.⁶⁰ Již letmý pohled na právní termíny ve slovníku přesvědčí nás o tom, že z největší části jde o termíny běžné i v právních památkách českých a moravských a používané i na Slovensku ve stejném významu. Současně však vidíme, že jiným termínům byl již tehdy dáván na Slovensku často význam zcela jiný než v Čechách a na Moravě. Je to zjev, se kterým se setkáváme ještě i v soudobé slovenské právní terminologii.⁶¹ Jde na příklad o termíny: »poběhlý«, užívaného tehdy na Slovensku ve významu »movitý« (poběhlé zboží — varende habe), nebo »zprávce« — ve významu »poručník dětí«. Slovník má však i takové výrazy, s nimiž se v Čechách a na Moravě buď vůbec nesetkáváme, nebo jen velmi zřídka a které nelze přímo označiti za slovakismy. Na příklad termín »glejtník« (kdo dává glejt), nebo »jednač« (ubrman). Ve slovníku jsou pochopitelně i četné slovakismy (božba, boženík, boženstvo [přísežné konšelství]), rychtář vyšní (vyšší), řád chyšný (řád domovní), úžera a j.

Jsou tu však i výrazy převzaté z blízké polštiny »materizna — podíl po matce, otčizna — podíl po otci«⁶² nebo z maďarštiny (špán — obecní zřízenec) a j. Jde tu sice o termíny cizí, které však svého času byly běžné i na území dnešního Slovenska, a proto s nimi musíme počítat i pro »HiSP«.

Zvláště si na slovníku ceníme bohatého dokladového materiálu, především frazeologického.

Vítanou pomocí pro zpracování »HiSPu« bude v jistém směru i »Právnícký slovník« vydaný nakladatelstvím právnícké literatury v Moskvě koncem roku 1953. Je to sice svým zaměřením, jak je zřejmo ze způsobu zpracování jednotlivých hesel,⁶³ naučný slovník platného práva, ale tím, že obsahuje také materiál o otázkách státu a práva zemí lidové demokracie a že při výkladu některých hesel podává i původní jejich význam, bude i pro pracovníky na našem slovníku důležitým pramenem.

Také v Německé demokratické republice vychází v přítomné době péčí

⁶⁰ »Kniha Žilinskou«, jednu z nejstarších českých jazykových památek na Slovensku vydal V. Chaloupecký v »Pramenech učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, sv. 5, Bratislava 1934.

⁶¹ Srv. Štefan Luby, »Slovenská právna terminológia — vývin, stav, vyhľady«, »Právnícké štúdie« 1953/IV, str. 220, Bratislava 1954.

⁶² Srv. V. Chaloupecký, »Kniha Žilinská«, str. XXXVI. Polský původ těchto termínů dokazuje i ta skutečnost, že se s nimi často setkáváme (eventuálně v různých přepisech — otčizna, ojtčizna, otszyszna, materizna, maczyeryzna i j.) zvláště při studiu starých právních památek knížetství slezských, kde polský vliv byl nejzřetelnější. Srv. na př. »Soudní knihy Osvětimské a Zátorské z let 1440—1562«, (Osv. č. 17, 104, 132, Zát. č. 200, 217, 316 a j.); vydal R. Raucher jako 3. svazek »Pramenů učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, Praha 1931.

⁶³ »Sovětská věda — Stát a právo«, roč. IV/5, str. 465—466, Praha 1954; srv. tamtéž ukázky z tohoto slovníku v č. 4, 5, 6/1954.

Německé akademie věd právnický slovník, v němž se zpracovává starší německá právnická terminologie.⁶⁴

Řádné zpracování »HiSPu« je odpovědným úkolem, který leží především na interních, stálých pracovnících Kabinetu. Avšak úsilí o využití všech možností a snaha pokud možno urychlit postup prací vedly k tomu, že se přijala i účast jiných pracovníků. Kabinet má dnes jednak řadu již zapracovaných externích spolupracovníků, jednak je v úzkém pracovním styku jak s právníky, tak i neprávníky pracovišti, a to i mimo Československou akademii věd, takže jsou tu pro uskutečnění »HiSPu« dobré předpoklady.

⁶⁴ »Deutsches Rechtswörterbuch«. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache. Hrsg. vom der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Weimar. Je to pokračování obsáhlého díla, vycházejícího již od roku 1914 za hlavní redakce R. Schrödera a Eb. v. Künßberga, od něhož také pochází zpracování nejvýznamnějších hesel ve slovníku (na př. heslo »Gericht« zpracované téměř na sto stránkách IV. svazku). Nyní vychází svazek pátý. Srv. o tom: Rich. Horna: (Sborník věd právních a státních, roč. XLI, seš. 2, str. 101—102, Praha 1941), jakož i zprávy o postupu prací uveřejňované každoročně v časopise »Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte«, germanistische Abteilung, Weimar (poslední zpráva ve sv. 64/1944, str. 548—550).

PRAVIDLA
PRACOVNÍHO POSTUPU PŘI PŘÍPRAVĚ
»HISTORICKÉHO SLOVNÍKU PRÁVNÍ TERMINOLOGIE
V ČESKOSLOVENSKU« (»HiSP«)

A. RÁMCOVÁ PRAVIDLA Z R. 1953⁶³

I. Účel

1. Účelem »Historického slovníku právní terminologie v Československu« (zkratka »HiSP«) jest učiniti dnešnímu i příštímu čtenáři přístupnějšími historické a zvláště právněhistorické prameny z území dnešního Československa, bez rozdílu, zdali půjde o vědeckého pracovníka nebo čtenáře lidového.
2. Zvláště jest účelem »HiSPu«:
 - a) usnadniti a zpřesniti bádání obecně historické,
 - b) prohloubit odborné bádání právněhistorické, a to jak domácí, tak zahraniční,
 - c) poskytnouti pomoc při pracích edičních a literárně historických,
 - d) dáti vědecký základ pro zdokonalování a rozvíjení české a slovenské právní terminologie socialistické.
3. HiSP není slovníkem naučným, nýbrž slovníkem terminologickým, jenž objasnění jednotlivých termínů a jimi označovaných institucí podává v nejstručnější možné míře.

II. Ideová hlediska HiSPu

4. Práce bude vycházeti z vědeckého pojetí státu a práva a jejich dějinného vývoje a zvláště tedy z poznatku, že politické a právní instituce jsou odrazem ekonomiky společnosti a výsledkem třídního boje.

⁶³ Zredigována pracovním kolektivem Kabinetu.

5. Práce využije všech poznatků, které jsou obsaženy v pracích z poslední doby; celkově se bude řídit vzorem a zkušenostmi sovětské vědy v oboru dějin státu a práva a oborech příbuzných.
6. Na poučkách z jazykovědných prací sovětských se bude HiSP zakládati zvláště v tom směru, že
 - a) jeho vědecký výklad slov, výrazů a obrátů bude zejména také ukazovat třídní povahu politických a právních institucí, jednotlivými výrazy označovaných;
 - b) při osvětlování významové stránky slov, výrazů a obrátů bude brán zřetel k historické semasiologii v rozsahu jí příslušejícím, aby nebyla přeceňována její role vzhledem k chápání jazyka jako bezprostřední skutečnosti myšlenky;
 - c) zvláště se bude přihlížeti k tomu, do jaké míry u nás třídy měly vliv na jazyk, vnášely do jazyka svá specifická slova a výrazy a stejně k tomu, jak třídy někdy různě chápaly tatáž slova a výrazy; proto zvláštní pozornost bude věnována specifickým slovům a výrazům, majícím třídní odstín.

III. Hesla, obsažená v HiSPu

7. Zásadně se zaznamenávají v HiSPu výrazy, které v oblasti české a slovenské národní kultury byly vytvořeny v souvislosti se státním a právním životem (s politickými a právními institucemi) anebo jichž v této souvislosti typicky bylo používáno, ať jde o výrazy české nebo slovenské, latinské, německé, maďarské nebo jiné.
8. HiSP obsáhne právní
 - a) termíny dnes již neznámé (příklady: hojemství, partita, iobbagio),
 - b) termíny dnes již nedosti jasné (příklady: na mírně cestě, vřez, boženfk),
 - c) termíny dnes sice známé a srozumitelné, které však kdysi měly jiný smysl (příklady: nárok, německé právo, lhóta, corona),
 - d) termíny dnes sice běžné, u nichž však jde o zjištění, kdy a v jaké souvislosti se po prvé vyskytly (příklady: vlastnictví, stát, porota),
 - e) frazeologii (příklady: seděti na soudě, odvolati se na soud zemský s jiného soudu, vzieti relací k dskám).
9. Terminologie z oboru sociálního a hospodářského života, organizace práce, obchodu, osadnictví, cest, měr, vah a mincí se zachycuje jen tehdy, má-li zvláště těsný a přímý vztah k právu.

IV. Forma hesel HiSPu

10. Každé heslo bude v HiSPu zachyceno podle tohoto schematu:

A. Záhlaví.

1. označení hesla s číslem,
2. Různá znění a tvary téhož termínu,
3. stejnojjazyčné ekvivalenty (synonyma) z čs. materiálu,
4. jinojjazyčné ekvivalenty (synonyma) z čs. materiálu.

B. Výklad slova a věci.

1. etymologie, pokud ji lze spolehlivě dát,
2. stručný český výklad slova, formulovaný tak, aby byl srozumitelný i neprávnikům,
3. odkaz na hesla příbuzná.

C. Doklady.

1. hlavní místa, kde se termín v pramenech vyskytuje,
2. pro každý termín nejtypičtější příklady textových souvislostí a frazeologie, zejména takové, kde pramen institucí nebo termín sám správně vysvětluje. Různé významy budou očíslovány, více ukázek odděleno středníkem. Zásadně se bude citovat z pramenů, nikoli z literárního zpracování; literární zpracování bude uváděno jen výjimečně, budou-li pro to zvláštní důvody. Literatura k termínům se uvede jen, pojednává-li speciálně o dotyčném termínu.

V. Celkový plán prací

11. Materiál z území Čech, Moravy a Slezska bude shromažďován a zpracováván výhradně v Kabinetu dějin státu a práva při VII. sekci ČSAV (dále: Kabinet). Materiál ze Slovenska bude zatím shromažďován v Praze i Bratislavě.
12. Vedení Kabinetu bude řídit celkové plánovací práce vůbec (pro celé území republiky). V Kabinetu budou zpracovávány nejzávažnější úseky látky především z území Čech, Moravy a Slezska, přidělovány vedlejší úseky z tohoto území externím spolupracovníkům, řízena jejich práce a zpracovávány výsledky veškeré práce. Druhá etapa přípravných prací a konečná revize budou provedeny výlučně uvnitř Kabinetu.

VI. První (excerpční) etapa prací

13. V první etapě prací bude provedena reexcerpce materiálu, dosud zpracovaného v letech 1929—1952 v »České akademii věd a umění« a »Slo-

vanském ústavě» pro bohemistickou část »Kadlcova glosáře«, t. j. tento materiál se doplní a zpracuje podle směrnic, platných pro HiSP. Zároveň budou excerpovány prameny, z nichž se doposud neexcerpovalo.

14. Excerpce se bude provádět postupně z materiálu podle jeho významnosti, to jest v tomto pořadí:
 - a) zákoníky a celistvé archivní fondy a jejich edice,
 - b) zákony a nařízení, patenty a pod.
 - c) právní knihy, soukromá vydání právních sbírek, literatura, sekretáře a vzorce smluv,
 - d) jiná méně významná literatura a příležitostné nerozsáhlé a nesytematické edice,
 - e) literatura krásná, filosofická a náboženská a slovníky všeho druhu, pokud obsahují právní termíny.

B. PRAVIDLA PRVNÍ (EXCERPČNÍ) ETAPY PRACÍ Z R. 1954⁶⁸

I. Základní formy výpiskových lístků

1. Excerptor se zásadně snaží o zachycení těchto sedmi základních výkladových údajů na výpiskovém lístku:

Heslové slovo

1. různá znění a tvary téhož hesla	5. výklad významu slova
2. stejnojazyčné ekvivalenty z ČSR	6. ekvivalentní instituce jiných práv
3. jinojazyčné ekvivalenty z ČSR	7. odkazy na hesla příbuzná
4. etymologie	

2. Většinou ovšem podání všech údajů není možné, a proto se uvádějí jen některé z nich, vždy jak lze nejvíce, podle těchto vzorů:

m o r d	5. v období feudálním úmyslné
2. vražda	i neúmyslné usmrcení
	7. morděř, morděřství

Vš III 24 71; 155: Item o m o r d, když by se ot koho stal otcí, bratru, synu, strýci, ujcí nebo jinému příteli...

⁶⁸ Zpracoval vědecký pracovník Kabinetu JUDr. Vladimír Procházka.

h o j e m s t v í

1. hojemství, hovenství, hověnství 6. dilatio (termini iudicialis) Jír. Pr)
4. hověnství, hovění (Jg) Fristerstreckung (Br)

AČ XIX 505 (1485—96): ktož vezme, již jest tím vzetím hojemství k súdu
přistúpil a má odpoviedati...

3. Výklad pod č. 5 se zásadně podává všude bez ohledu na to, zdali pod
č. 2 nebo 3 jest uváděn ekvivalent či nikoli. Takovýto výpiskový
lístek s jednoduchým vysvětlením má tuto formu:

u v á z á n í m o c n é

5. svépomocné, právem dovolené vzetí v držbu

Vš VII 1 26; 299: tu by se již musil v súd dáti, drženie se však a uvázanie
mocného pokudž móż, nespúšťeje...

4. Toliko tam, kde význam excerpovaného termínu jest zcela jasný a
termín sám běžný, se použije prostého výpiskového lístku
s pouhým heslovým slovem a dokladem, tedy bez výkladu.

II. Frazeologie

5. Heslovým slovem fráze jest termín, který jest jejím základním člán-
kem, t. j. termín právně nejvýznamnější. Převážně jest to substan-
tivum označující právní instituci, k níž se fráze pojí, méně často slo-
veso, označuje-li ono základní významovou právní činnost. Zhodnocení
závažnosti provede excerptor podle svého nejlepšího uvážení; přesné
zhodnocení se provede na základě souhrnného materiálu až v redakční
etapě.
6. Tvoří-li začátek fráze její hlavní termín, upraví se tento termín vý-
značně na výpiskovém lístku:

o d p í r a t í soudem
o t p l e r a t í súdem

5. odporovati pořadem práva

Vš VII 1 25; 299: taková moc spravedlností, právem nebo zápisem podepřená
žádnému nenle uvazujícíemu škodná, leč by jemu kto chtěl súdem
otplerati...

7. Jestliže hlavní termín jest uvnitř fráze, nadepíše se význačným způ-
sobem do čela výpiskového lístku jako heslové slovo a těsně pod něj
se připojí jako podheslí fráze celá:

dědina
míti na dědinách

5. vlastní nemovitost

Vš 1 2 38; 22: A ktož by dosti učiniti nechtěl, ježto by na svobodných nebo na zápisných dědinách měl...

8. Při excerpci textů jest frazeologii věnovati zvláštní zájem a neopomíjeti žádné myšlenkové celky, které vzbuzují domněnku, že jde o frázi.

III. Prameny s mutačním cizojazyčným textem

9. Při dvojazyčném právním prameni se za základní pokládá text český a k němu se také připojuje celý výkladový aparát pod č. 1.—7.
10. Mutační text cizojazyčný se zpracovává jen odkazově. To znamená, že na výpiskový lístek se píše jen cizojazyčné heslové slovo, odkaz na příslušné české heslové slovo a doklad podle tohoto vzoru:

Bekantnuss

v í z: přiznání

Josefina V § 15; 24 (1708): Wäre aber das begangene Laster eines von denen Delictis facti transeuntis... welches durch beyderseithige Bekantnuss... erforschet wird...

11. Existuje-li české heslové slovo, na něž je odkazováno, v podobě staročeské i novočeské, odkazuje se na formu novočeskou. Podobně se odkazuje na formu základní, ne hláskově odchýlenou (srov. čl. 17).

IV. Všeobecné zásady excerpce

12. Pro HiSP se excerpce zásadně veškerá právní terminologie, t. j. i všechny výrazy, které se nevžily a byly po případě jen individuálními pokusy právníků určité doby.
13. Terminologie z oboru sociálního a hospodářského života, organizace práce, obchodu, osadnictví, cest, měr, vah a mincí se zachycuje jen tehdy, má-li zvláště těsný a přímý vztah k právu.
14. Pro každý termín vybere excerptor z přiděleného textu dva až tři příklady nejtypičtější. Nalezne-li takové, v nichž pramen dotyčnou instituci nebo termín sám vysvětluje, další už neexcerpce. Musí tedy pečlivě uvážit význam jednotlivých míst. V žádném případě se nesmí omezit jen na doklady náhodně nalezené na počátku zadaného textu.

15. Excerptor vychází z konkrétní situace a významu termínu, jež pramen dokládá. Přitom ovšem může, je-li toho schopen, učinit odkaz na výklad nebo význam jiný (na př. změnu povahy instituce nebo významu, termínu v časovém vývoji), což ovšem na výpiskovém lístku pod č. 5 poznamená.

V. Heslové slovo výpiskového lístku

16. Heslové slovo se píše vždy v singuláru, i když v dokladu jest plurál. Výkladový materiál k němu pod č. 1—3 a 6 jest ovšem také v singuláru. Pouze tam, kde dokládáný termín se vyskytuje toliko v plurálové podobě, se heslové slovo píše v plurálu; tato okolnost se vyznačí zkratkou »(plur.)« v závorce za ním.
17. Odchylné hláskové podoby slov se kladou jako podheslí pod heslové slovo v novočeském znění (podheslí »súd«, »saud« pod heslové slovo »soud«, podheslí »přestaupenj« pod heslové slovo »přestoupení«). Termíny s dvojitým »w« se jako podheslí vůbec nepíší; heslové slovo se napíše s jednoduchým »v« a v textu dokladu se podle pramenu píše dvojité »w«.
18. Ve slovním spojení substantivním (nápad dědictví, kladení viz) jest heslovým slovem substantivum v nominativu.
19. Spojení substantiv a adjektiv mají ve všech jazycích jako heslové slovo substantivum, pokud toto substantivum má právní povahu (soud královský). Pokud jde o substantivum označující předmět sám o sobě neprávní, jehož nahodilý konkrétní vztah k právu určuje právě toto adjektivum právní povahy (mlýn poddanský, krčma panská, les obecní), jest v tomto spojení heslovým slovem adjektivum (poddanský) a celé spojení se pak připojuje jako podheslí (mlýn poddanský).
20. V předložkových spojeních jest heslovým slovem substantivum nebo adjektivum (termín »pro adjuto« se zařadí na lístek s heslovým slovem »adjutum« a výraz »pro adjuto« se připojí jako podheslí).
21. Německé složeniny (na př. Ober-Appellations-Gericht) se řadí zásadně abecedně pod první písmeno celé složeniny.
22. Německé členy se označují písmeny »(m)«, »(f)« a »(n)« v závorce za podstatným jménem.

VI. Výkladové a dokladové údaje

23. Ekvivalentem se rozumí synonymní název téže instituce, tak jak jest dochován na některém jiném místě excerpovaného textu nebo v jiném textu z území ČSR z téže doby. Může být stejnojazyčný (umístěn pod č. 2) nebo jinojazyčný (umístěn pod č. 3).

24. Od ekvivalentu jest lišiti název dobově odpovídající e k v i v a l e n t - n í i n s t i t u c e některého cizího práva, tedy nikoli z území ČSR (umístěn pod č. 6). Zvláštní zřetel jest věnován obdobným institucím slovanských práv.
25. Není-li e t y m o l o g i c k ý výklad heslového slova dle spolupracovníka HiSPu, označí se jeho původce zkratkou v závorce.
26. Výklad významu slova musí být co nejstručnější, avšak takový, aby mu porozuměl i neprávnik.
27. Pro každý excerpovaný pramen i používaný průvodní materiál (zvláště autorů etymologie) bude stanovena z k r a t k a a poznamenána do seznamu zkratek, uloženého v Kabinetě.
28. Při citaci d o k l a d u t. zv. »knihy« (na př. Všehrda) nebo díly edicí budou označeny čísly římskými, kapitoly a jejich případná další pododdělení čísly arabskými bez jakékoli interpunkce. Citují-li se řádky a je-li doklad na více řádkách, poznamená se jen číslo řádky, na níž doklad začíná.

Číslo stran se od předchozího textu oddělí středníkem a uvedou arabským číslem bez použití zkratky »str.«. Kde není kapitol a vedle knih nebo dílů edicí jsou označeny již jen stránky, středník se nepíše.

Jako další se udává letopočet, a to v závorce. Letopočet musí obsahovat, pokud nejde o nejznámější a nejrozsáhlejší celky, zásadně každý výpiskový lístek.

29. P ř e p i s z p r a m e n e se děje do písmene shodně s místem, odkud jest doklad excerpován. Citaci lze zkrátit o nepodstatnou součást; toto zkrácení však musí být na příslušném místě naznačeno vytečkováním. Přepis z archivních pramenů jest paleografický tam, kde to jest nezbytně nutné.
30. V levém dolním rohu výpiskového lístku jest p o d p í s e x c e r p t o r ů v formou zkratky jeho jména, a to i na listcích z původní excerpce Kadlcova glosáře, jež excerptor revidoval. Zkratka se určí dohodou s vedením HiSPu.

VII. Zevní úprava výpiskových lístků

31. Podle možnosti jest třeba dodržovat f o r m á t výpiskových lístků 105X163 mm. Zejména jest se co nejvíce vynasnažiti o dodržení výškového rozměru (105 mm). Pokud výškový rozměr starších excerpčních lístků, jež excerptor přijímá k reexcerpce, jest větší než 109 mm, upraví jej excerptor na předepsaný rozměr 105 mm. Pokud délkový

rozměr jest větší než 170 mm, upraví jej excerptor obdobně na předepsaný rozměr 163 mm.

32. V dokladových textech se dokládáný termín podtrhne.
33. Heslové slovo, vepsané do levého horního rohu, se bude ve strojopisu psát proloženě, v rukopisu větším písmem.
34. Při zpracování materiálu jest třeba přesně dodržovat předpisy o umístění jednotlivých údajů na levou nebo pravou stranu (srov. schema v čl. 1). Jednotlivé údaje budou označeny příslušnými čísly.
35. Aby se šetřilo papírem, používá se zásadně i výpiskových lístků na jedné straně popsaných.

РАБОТА НАД «ИСТОРИЧЕСКИМ СЛОВАРЕМ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ЧЕХОСЛОВАКИИ»

Владимир Ружичка

В империалистической стадии капитализма буржуазия по экономическим и классовым соображениям заинтересована в расширении взаимных культурных связей, в особенности между славянами. Ее интерес в первую очередь обращается к южным славянам. Для осуществления своих целей буржуазия прибегает к самым разнообразным средствам. Она основывает целый ряд новых журналов для того, чтобы с их помощью иметь возможность получать сведения об экономическом и политическом положении славянских народов. Она тщательно собирает все подобные сведения, относящиеся как к прошлому, так и к настоящему, устраивает различные «всеславянские» съезды и выставки, говорит об организации славянских рынков, о славянском банке и т. д.

Буржуазия проявляет не меньший интерес и к изучению истории государства и права у славян. В этой области большие заслуги принадлежат и проф. К. Кадлецу, написавшему ряд работ как по истории государства и права у славян, так и у неславянских народов, в частности, у венгров и румын.

В статье подробно анализируется работа проф. Кадлеца по составлению сравнительного всеславянского словаря юридической терминологии (Глоссы), так как славянский словарь «Прове», составленный Г. Иречеком, оказался недостаточным и имеющим большие пробелы. В статье подробно излагаются замыслы Кадлеца, показано, в чем они совпадают и чем они отличаются от планов Освальда Бальзера, относящихся к разработке словаря польских юридических выражений. Здесь коротко изложена и история «Глоссы» Кадлеца, а также и причины неудачи его планов.

Хотя первоначальный план Кадлеца по созданию «Сравнительного славянского словаря» не был полностью оставлен, однако, выяснилось, что для нужд настоящего времени необходимо сначала разработать историческо-юридическую терминологию в пределах территории нынешней Чехословацкой республики. Поэтому в рабочий план Кабинета истории государства и права в Чехословакии ЧАН была включена задача составить «Исторический словарь юридической терминологии в Чехословакии», задачи и значение которого и разъясняется в статье. В особенности подчеркивается его полезность для социалистического общества настоящего

времени и указывается на подобные работы в СССР и ГДР, которые во многом соприкасаются с работами над «Историческим словарем юридической терминологии в Чехословакии». В качестве приложения даются «Правила о последовательности работ при подготовке «Исторического словаря юридической терминологии в Чехословакии».

ZUR BEARBEITUNG DES »HISTORISCHEN WÖRTERBUCHS DER RECHTSTERMINOLOGIE IN DER TSCHECHOSLOWAKEI«

Vladimír Růžicka

Im imperialistischen Stadium des Kapitalismus hat die Bourgeoisie aus Wirtschafts- und Klassengründen an der Erweiterung der Kulturbeziehungen, besonders zwischen den slawischen Völkern, ein grosses Interesse. Dieses Interesse bezieht sich in erster Linie auf die Südslawen. Um ihre Ziele zu erreichen, bedient sich die Bourgeoisie der verschiedensten Mittel. Sie gründet eine Reihe von neuen Zeitschriften, um in ihnen Informationen über die wirtschaftlichen und politischen Verhältnisse der slawischen Völker zu sammeln, weiter organisierte sie verschiedene »allslawische« Zusammenkünfte, Ausstellungen, Märkte und versprach die Errichtung einer slawischen Bank.

Nicht an letzter Stelle steht das Interesse der Bourgeoisie am Studium der Staats- und Rechtsgeschichte der Slawen. Auf dieses Gebiet gehört auch das Werk Prof. K. Kadlec's, welcher durch Arbeiten auf dem Gebiet der Staats- und Rechtsgeschichte der Slawen, sowie auch einiger nichtslawischen Völker (Magyaren, Rumänen u. a.) zu diesem Ziele beigetragen hat.

Im vorliegenden Artikel wird über eine der wichtigsten Arbeiten Prof. Kadlec's berichtet, nämlich über seine Absicht ein vergleichendes slawisches Wörterbuch der Rechtsterminologie (Glossar) herauszugeben, da sich das slawische Wörterbuch von H. Jireček »Prove«, als ungenügend und lückenhaft zeigte.

Der Artikel berichtet näher über die Pläne Kadlec's und zeigt weiter, wieweit sie mit den Absichten Prof. Oswald Balzer's ein Wörterbuch der polnischen juristischen Ausdrücke zu verfassen, übereinstimmen oder auseinandergehen. In Kürze wird auch die Geschichte des Glossariums von Prof. Kadlec wiedergegeben, und das Scheitern seiner Pläne erwähnt.

Obzwar der ursprüngliche Plan Prof. Kadlec's ein vergleichendes slawisches Glossarium auszuarbeiten, nicht gänzlich aufgegeben wurde, zeigt sich heute als dringendes Bedürfnis, vorläufig die rechtsgeschichtliche Terminologie auf dem Gebiet der heutigen Tschechoslowakei zu bearbeiten. Deshalb hat sich das Kabinett für Geschichte des Staates und Rechts in der Tschechoslowakei zur Aufgabe gesetzt, ein »Historisches Wörterbuch der Rechtsterminologie in der Tschechoslowakei« zu bearbeiten, dessen Zweck und Bedeutung im vorliegenden Artikel beschrieben werden, weiter wird seine Wichtigkeit für die heutige sozialistische Gesellschaft hervorgehoben, und auf terminologische Arbeiten in der Sowjetunion und in der NDR, welche einige Berührungspunkte mit dem Historischen Wörterbuch der Rechtsterminologie in der ČSR haben, hingewiesen.